

RAZGLEDI

SESTAVA IN ŠTEVILO LOKALOV V STAREM MESTNEM JEDRU SLOVENJ GRADCA MED LETOMA 1945 IN 2000

AVTOR

Dimitrij Krajnc

Naziv: mag., profesor geografije in zgodovine, mladi raziskovalec

Naslov: Oddelek za geografijo Pedagoške fakultete Univerze v Mariboru, Koroška cesta 160, SI – 2000 Maribor, Slovenija

E-pošta: dimitrij.krajnc@amis.net

Telefon: 02 229 36 55

Faks: 02 251 81 80

UDK: 338.46(497.4 Slovenj Gradec)

COBISS: 1.02

IZVLEČEK

Sestava in število lokalov v starem mestnem jedru Slovenj Gradca med letoma 1945 in 2000

Prispevek se ukvarja z lokali v starem mestnem jedru Slovenj Gradca med letoma 1945 in 2000. Predstavljena je njihova številčna rast, prostorsko širjenje in spremembe v njihovi sestavi in namembnosti. V prispevku so prikazani tudi glavni razlogi, ki so povzročili nastale spremembe.

KLJUČNE BESEDE

trgovina, ekonomska geografija, urbana geografija, Slovenj Gradec, Slovenija

ABSTRACT

Structure and number of premises in old town centre of Slovenj Gradec between 1945 and 2000

The article is about premises in old town centre of Slovenj Gradec between 1945 and 2000. It's presented their numerous growths, spread in place and changes in their structure. At the end of the article are presented major reasons, which caused those changes.

KEY WORDS

trade, economic geography, urban geography, Slovenj Gradec, Slovenia

Uredništvo je prispevek prejelo 23. februarja 2000.

1. Uvod

Slovenj Gradec spada med starejša slovenska mesta. Njegovi začetki segajo na začetek 13. stoletja, ko je bil ustanovljen kot naslednik bližnjega Starega trga, katerega razvoj je bil zaradi spremenjenih prometnih tokov ustavljen. Slovenj Gradec je tako nastal ob novem križišču prometnic, ki so potekale skozi Mislinjsko dolino. Dejstvo, da prometnice niso potekale skozi mesto, mu je omogočalo nemoten razvoj. Že ob nastanku je bila mestu dana vloga upravnega središča doline. V njem so bile skoncentrirane upravne, finančne in kulturne funkcije. Kljub večstoletni tradiciji in vlogi upravnega ter trgovskega središča je bilo mesto večino časa zgolj majhno podeželsko mestece, ki ni preraslo svojih srednjeveških okvirjev. Šele po drugi svetovni vojni je mesto doživelo razcvet, ki je utrdil njegovo vlogo v dolini in širši okolici.

Industrijski razvoj v petdesetih letih je dolini prinesel razcvet. Večalo se je število prebivalcev celotne Mislinjske doline kot tudi samega mesta, ki je takrat prvič resneje preraslo srednjeveške okvirje, ki mu jih je določalo nekdanje obzidje. Kljub širitvi mesta pa je staro mestno jedro obdržalo funkcijo upravnega in trgovskega središča. Z večanjem števila prebivalcev se je njegova vloga še okrepila, kar se je kazalo v povečanju števila lokalov in spremembi njihove sestave. Vendar pa razvoj mesta in spremenjeno povpraševanje nista bila edina razloga za spremembe v sestavi in namembnosti lokalov. Pomembno vlogo je odigrala tudi družbena ureditev. V slabih petdesetih letih je dvakrat prišlo do njene zamenjave. Kapitalistično ureditev je po drugi svetovni vojni zamenjal socializem, le-tega pa na začetku devetdesetih ponovno kapitalizem. Vsaka družbena ureditev ima svoj odnos do zasebne pobude, kar je seveda posredno tudi vplivalo na namembnost lokalov v starem mestnem jedru.

2. Staro mestno jedro

Staro mestno jedro je postavljeno na rahli vzpetini, ki jo oblivajo Mislinja, Suhodolnica in Homšnica. Njegov obseg določa obzidje zgrajeno v času turških napadov. Zaradi številnih požarov, zadnji leta 1903, je videz mestnega jedra veliko mlajši kot je v resnici. Večina stavb namreč izvira iz druge polovice 19. stoletja.

Staro mestno jedro sestavlja pet ulic in trije trgi, na katerih je 141 objektov s hišnimi številkami. Glavni in najpomembnejši med njimi je Glavni trg, ki v nasprotju z večino trgov nima pravokotne oblike, ampak je podolgovat in v sredini nekoliko razširjen. Razteza se čez celotno staro mestno jedro in je v preteklosti povezoval severna in južna mestna vrata. Že od nekdaj ima vlogo glavne trgovske in prometne žile mesta. Na njem so prirajali letne sejme, kasneje pa je ob njem nastala večina lokalov v starem mestnem jedru. Pravokotno nanj poteka Trg svobode, ki predstavlja os, ki je nekdaj povezovala državno in cerkveno oblast. Na enem koncu trga je cerkev, ki je hkrati tudi najstarejša stavba v mestu, na drugem koncu pa je bila mestna hiša, v kateri sta danes muzej in galerija. Okoli teh dveh trgov je bila do začetka devetdesetih locirana večina lokalov v mestnem jedru. Na ostalih ulica so bili v glavnem samo stanovanjski objekti. Spremembe v začetku 90-tih let pa so povzročile, da so se tudi v teh, nekdaj tržno nezanimivih ulicah začeli pojavljati lokali. Trgovska funkcija starega mestnega jedra se je tako prostorsko razširila.

3. Število lokalov in njihova sestava

3.1. Leto 1945

Ob koncu druge svetovne vojne so bile razmere, vsaj glede funkcije lokalov, podobne tistim s konca tridesetih let, ko je bil Slovenj Gradec še majhno podeželsko mesto. Ob popisu leta 1931 je bilo v Slovenj Gradcu 154 hiš, v mestu pa je živelo vsega 1311 prebivalcev. Če k njim prištejemo še prebivalce bliž-

Slika 1: Obseg starega mestnega jedra in prostorsko širjenje lokalov med letoma 1945 in 2000.

njega Starega trga, potem skupno število prebivalcev komaj preseže 2000. Do leta 1948 se je število prebivalcev mestnega naselja (Slovenj Gradec in Stari trg skupaj) povečalo za tretjino, na 2695. Za preskrbo tako majhnega števila prebivalcev seveda ni bilo potrebnih veliko lokalov. Poleg tega pa v tistem času tako povpraševanje kot ponudba nista bili primerljivi z današnjima.

Leta 1945 je bilo v mestnem jedru 52 lokalov, od tega je bil eden prazen. Na Glavnem trgu je svoje mesto našlo 43 lokalov, 6 jih je bilo na Trgu Svobode in 3 v drugih delih mestnega jedra. Zasedenost stavb z lokali je bila dokaj slaba, saj je bilo na Glavnem trgu poleg lokalov še 8 stanovanj in 5 skladišč, tako da so bili lokali samo v 73 % stavb. Ker pa sta v nekaterih stavbah bila po dva lokala, je kljub nizki zasedenosti prišlo 0,9 lokala na stavbo. Na Trgu svobode je bila zasedenost z lokali še manjša. Od 7 stavb so samo 4 stavbe imele v pritličju lokale, če med lokale štejemo tudi župnišče, tako da je na stavbo prišlo samo 0,6 lokala.

Kot kaže preglednica 1, je bila struktura lokalov, kljub relativno majhnemu številu, zelo raznolika. Prevladovale so trgovine, ki so zasedale tretjino lokalov. Njihova sestava je bila seveda drugačna od današnje. Ker v tem času trgovine še niso bile tako specializirane, kot so danes, so prevladovale trgovine z mešanim blagom, ki so prodajale zelo raznoliko blago. Velika večina gospodinjstev je imela v tem času v okolici mesta vrtove, na katerih so zase pridelovali večino prehrabnenih pridelkov, zato je bilo prehrabnenih trgovin manj in še te so bile skromne tako po velikosti kot založenosti. Po številu so jih presegle celo trgovine s tekstilom in obutvijo. Ob tem pa se moramo zavedati, da so tekstil prodajali tudi v trgovinah z mešanim blagom. Tehnološkemu razvoju primerno je bilo število trgovin s tehničnim blagom. V mestu je bila samo ena taka trgovina, pa še v tej so prodajali predvsem peči in ostalo »belo tehniko« tistega časa.

Na drugem mestu po zasedenosti lokalov so bile uslužnostne dejavnosti, ki so zasedale četrtno lokalov. Leta 1945 je bilo v mestu 9 različnih uslužnostnih dejavnosti, ki so bile prilagojene takratnim potrebam. Med njimi sta bila po dva frizerja, urarja, klobučarja in čevljarja ter eden fotograf, odvetnik, krojač in

trafikant. Na tretjem mestu pa so bile že gostilne. V starem mestnem jedru jih je bilo kar 7, od tega 6 na Glavnem trgu. Poleg njih so bile v mestu še 3 mesnice in 3 pekarnice ter dve banki, dve upravni stavbi (občinska oblast in župnišče) in dva hotela. Tu sta bili še lekarna in slaščičarna.

Preglednica 1: Število lokalov in njihova sestava v starem mestnem jedru leta 1945.

vrsta lokala	Glavni trg		Trg svobode		Poštna ulica		Cankarjeva in Šolska ulica		staro mestno jedro	
	število	delež v %	število	delež v %	število	delež v %	število	delež v %	število	delež v %
gostilna	6	14,0					1	50,0	7	13,5
mesnica	3	7,0							3	5,8
banka	2	4,7							2	3,8
lekarna	1	2,3							1	1,9
hotel	1	2,3			1	100,0			2	3,8
trgovina	14	32,6	3	50,0					17	32,7
uprava	1	2,3	1	16,7					2	3,8
pekarna	3	7,0							3	5,8
slaščičarna	1	2,3							1	1,9
usluge	11	25,6	1	16,7			1	50,0	13	25,0
prazno			1	16,7					1	1,9
skupaj	43	100,0	6	100,0	1	100,0	2	100,0	52	100,0

3.2. Leto 1970

Konec vojne je prinesel spremembo družbene ureditve in z njo spremembo lastniških odnosov z nacionalizacijo zasebnega premoženja, tudi lokalov. Nacionalizacija je potekala v več fazah in je bila zaključena v začetku 60-tih let. Do takrat so skoraj vsi lokali v mestu prešli v državno last. Čeprav je bila nacionalizacija dolgotrajen proces, pa je bil prevzem lokalov relativno preprost in hiter. Lastniki so se dejansko zamenjali prek noči in ko so zjutraj odprli lokal, je bila edina sprememba v tem, da je imel novega lastnika. Zaradi tega v začetku ni prihajalo do velikih sprememb namembnosti lokalov. Spremembe so se pričele pojavljati postopoma in so v nekem smislu bile tudi posledica spremenjene ponudbe in povpraševanja. Zaradi počasnih sprememb je bilo za naslednjo primerjavo izbrano leto 1970, ko so se stvari že nekoliko uredile.

Ob popisu leta 1971 je v mestu Slovenj Gradec živelo 4195 prebivalcev, skupaj s Starim trgom pa je mestno naselje štelo 4783 prebivalcev, kar je bilo štiri petine več kot ob popisu leta 1948 oziroma 138 % več kot ob popisu leta 1931. Večje število prebivalcev je seveda zahtevalo tudi boljše preskrbo, kar se je pokazalo tudi v povečanem številu lokalov. Leta 1970 jih je bilo v starem mestnem jedru tako že 71, od tega so bili 4 prazni. Najbolj se je število lokalov povečalo na Glavnem trgu, kjer jih je bilo 12 več kot leta 1945, sledi pa Trg svobode z 2 lokaloma več. Povečanje števila lokalov gre predvsem na račun zmanjšanja števila stanovanj in skladišč v pritličju stavb. Na Glavnem trgu se je število stanovanj v pritličju stavb zmanjšalo z 8 na 5, število skladišč pa s 5 na 1. Ob enakem številu stavb na Glavnem trgu in Trgu svobode se je ob povečanju števila lokalov seveda povečala tudi zasedenost stavb z lokali. Tako so bili tega leta na Glavnem trgu lokali že v 88 % stavb, na Trgu svobode pa se je njihova zasedenost dvignila na 71 %. Kljub povečani zasedenosti se je povečalo tudi povprečno število lokalov na stavbo. Na Glavnem trgu je tako prišlo že 1,13 lokala na stavbo, na Trgu svobode pa je bil 1 lokal na stavbo.

Povečanju števila lokalov je sledila tudi sprememba v njihovi sestavi. Najbolj se je povečalo število trgovin, ki jih je bilo leta 1970 že 29, od tega jih je bilo kar 25 na Glavnem trgu. Zelo se je spremenila tudi

njihova sestava. Trgovine z mešanim blagom so bile že zgodovina in njihovo mesto so prevzele specializirane trgovine. Število tehničnih trgovin se je tako povečalo za osemkrat, trgovin s prehrabnenimi izdelki je bilo trikrat več, 2,5-krat več pa je bilo tudi trgovin s tekstilom in obutvijo. Za slabo tretjino se je povečalo tudi število lokalov z uslužnostnimi dejavnostmi. Hkrati s tem se je povečalo tudi število uslug, ki so bile na voljo prebivalcem, z 9 na 13. Na novo so usluge ponujali medicinar-svečar, cvetličarna, kemična čistilnica in turistična poslovalnica. Povečalo se je tudi število lokalov namenjenih upravnim službam. V starem mestem jedru so tako svoje mesto našli zdravstveni dom, zobozdravnik, glasbena šola, avto šola in knjižnica. Povečalo se je tudi število bank in hranilnic ter slaščičarn. Medtem ko je prišlo do velikega zmanjšanja gostiln. Poleg hotelskih restavracij sta bili v centru mesta samo gostilna in bife ter manjši vino-toč. Za tretjino se je zmanjšalo tudi število mesnic, medtem ko so pekarne povsem izginile iz centra mesta. Njihovo vlogo je prevzela velika pekarna na obrobju, ki je imela v mestu samo prodajalno.

Preglednica 2: Število lokalov in njihova sestava v starem mestnem jedru leta 1970.

vrsta lokala	Glavni trg		Trg svobode		Meškova ulica		Poštna ulica		Cankarjeva in Šolska ulica		staro mestno jedro	
	število	delež v %	število	delež v %	število	delež v %	število	delež v %	število	delež v %	število	delež v %
gostilna	2	3,6			1	20,0					3	4,2
mesnica	2	3,6									2	2,8
banka	2	3,6	1	12,5							3	4,2
lekarna	1	1,8									1	1,4
hotel	1	1,8					1	50,0			2	2,8
trgovina	25	45,5	3	37,5	1	20,0					29	40,8
uprava	5	9,1	1	12,5			1	50,0			7	9,9
slaščičarna	2	3,6									2	2,8
usluge	13	23,6	1	12,5	3	60,0	0		1	100,0	18	25,4
prazno	2	3,6	2	25,0							4	5,6
skupaj	55	100,0	8	100,0	5	100,0	2	100,0	1	100,0	71	100,0

3.3. Leto 1990

Leto 1990 predstavlja še zadnje leto pred pričetkom denacionalizacije in postopnega vračanja lokalov nekdanjim lastnikom. Po tem letu se je zasebništvu razmahnilo brez omejitev, njegovo usodo je krojilo predvsem povpraševanje.

Po letu 1970 se je Slovenj Gradec še naprej razvijal in povečeval. Do leta 1991 se je število prebivalcev mestnega naselja povečalo na 8402 oziroma za 75 %. V samem mestu se je število prebivalcev povečalo za 62 %, v Starem trgu pa za 175 %.

Rasti števila prebivalcev je sledilo tudi povečevanje števila lokalov v starem mestnem jedru, ki sedaj niso bili več edini lokali v mestu. V novih soseskah so se pojavljale predvsem samopostrežne trgovine, ki so zadovoljevale prehrabnene potrebe prebivalcev. Ostale želje in potrebe pa so lahko prebivalci še vedno uresničili samo v starem mestnem jedru.

Leto 1990 je bilo v starem mestnem jedru že 98 lokalov, kar je bilo skoraj dve petini več kot leta 1970 in skoraj dvakrat toliko kot leta 1945. Neprestano povečevanje števila lokalov je povzročilo, da so se lokali začeli pojavljati tudi v drugih delih mestnega jedra in ne več samo na Glavnem trgu in Trgu svobode, ki sta počasi začela izgubljati vlogo edinih tržnih ulic v mestu. Skladno s tem se je zmanjševal tudi njun delež v številu lokalov. Leta 1945 je na njiju odpadlo 96 % lokalov, do leta 1970 se je ta delež zmanjšal na 89 %, leta 1990 pa že na 72 %. Novi lokali so se pojavljali na vseh ostalih ulicah. V glav-

nem je šlo za različne trgovine, uslužnostne dejavnosti in gostilne. Na Glavnem trgu je zasedenost z lokali dosegla že 98 %, v pritličju vseh stavb, razen ene, kjer je bilo skladišče, so bili lokali. Tudi na Trgu svobode je bila zasedenost skoraj 100 %. Samo polovica pritličja ene stavbe je bila namenjena stanovanju, v ostalih pa so bili samo lokali.

Ob tako velikem povečanju števila lokalov se je seveda spremenila tudi njihova sestava. Najbolj se je povečalo število trgovin, ki so sedaj zasedale že skoraj polovico lokalov. Zelo se je spremenila tudi njihova sestava. Trgovine s tekstilom in obutvijo so predstavljale že slabo polovico trgovin, v primerjavi z letom 1970 se je njihovo število povečalo za 120 %. Za tretjino se je povečalo tudi število trgovin s prehrabnenimi izdelki, njihov delež pa se je zmanjšal s tretjine na četrtino. Število tehničnih trgovin se ni spremenilo, za eno oziroma 100 % pa se je povečalo število papirnic in trgovin s kozmetiko.

Število lokalov, namenjenih uslugam, se je povečalo s 17 na 29, njihov delež pa se je povečal na 30 %. Njihovo število se je povečalo predvsem zaradi novih dejavnosti. Leta 1990 je v mestnem jedru delovalo že 20 različnih uslužnostnih dejavnosti. V dvajsetih letih so z delom začele optika, tiskarna, trgovina s spominki, videoteka, dve zlatarni, dve fotokopirnici in steklar. Povečalo se je tudi število gostiln, s 3 na 5. Pri tem je zanimivo, da so se nove gostilne pojavile na samem robu starega mestnega jedra.

Le uprava je zmanjšala svojo prisotnost v starem mestnem jedru. Na novi lokaciji so postavili nov zdravstveni dom, zato v starem mestnem jedru ni bilo več zdravstvenega doma in zobozdravnika. Njihove prostore so zasedle trgovine.

Preglednica 3: Število lokalov in njihova sestava v starem mestnem jedru leta 1990.

vrsta lokala	Glavni trg		Trg svobode		Meškova ulica		Poštna ulica		Cankarjeva in Šolska ulica		Ozka ulica in Vorančev trg		staro mestno jedro	
	število	delež v %	število	delež v %	število	delež v %	število	delež v %	število	delež v %	število	delež v %	število	delež v %
gostilna	2	3,2							3	33,3			5	5,1
mesnica	2	3,2											2	2,0
banka	2	3,2							1	11,1			3	3,1
menjalnica	1	1,6											1	1,0
lekarna	1	1,6											1	1,0
hotel	1	1,6					1	14,3					2	2,0
trgovina	29	46,0	4	50,0	4	44,4	6	85,7	2	22,2	1	50,0	46	46,9
uprava	3	4,8	1	12,5					1	11,1			5	5,1
slaščičarna	2	3,2											2	2,0
usluge	19	30,2	2	25,0	5	55,6			2	22,2	1	50,0	29	29,6
prazno	1	1,6	1	12,5									2	2,0
skupaj	63	100,0	8	100,0	9	100,0	7	100,0	9	100,0	2	100,0	98	100,0

3.4. Leto 2000

Po letu 1990 je prišlo do velikih sprememb v namembnosti lokalov v starem mestnem jedru. Do leta 2000 je večina lokalov že prešla v roke nekdanjih lastnikov, ki so jih v številnih primerih oddali novim najemnikom, s tem pa se je spremenila tudi njihova namembnost. Posledica denacionalizacije je bil tudi nastanek novega trgovskega središča centra v nekdanji upravni stavbi, ki pa nikakor ne zaživi. Poleg tega so zaradi težav z dostavo iz mestnega jedra odšle tudi trgovine s pohištvo in kmetijsko mehanizacijo. V okolici mesta so začeli nastajati tudi novi trgovski centri, kamor so se preselile številne dejavnosti, ki so pred tem bile v mestnem jedru. Posledica tega je dokaj hitro menjavanje najemnikov lokalov, s čimer se spreminja tudi njihova sestava.

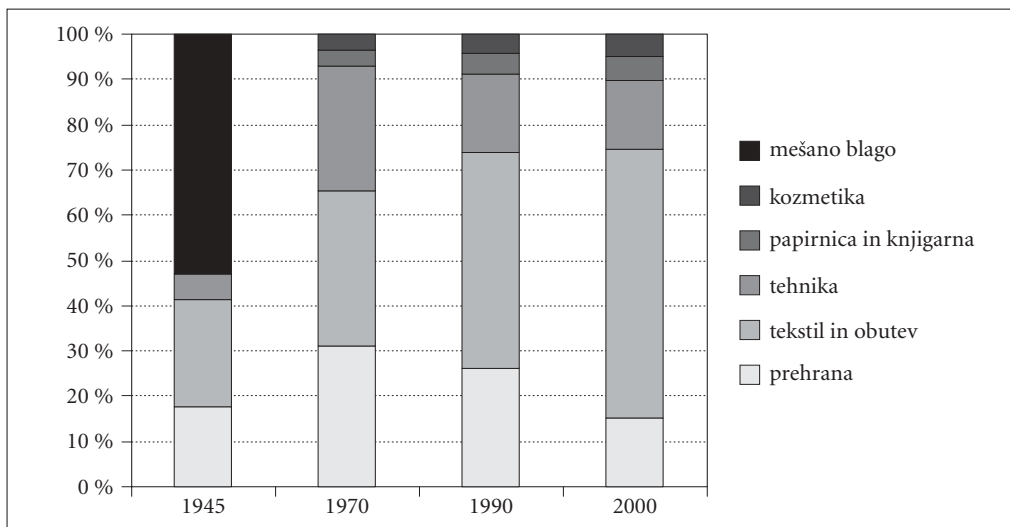
Preglednica 4: Število lokalov in njihova sestava v starem mestnem jedru leta 2000.

vrsta lokala	Glavni trg		Trg svobode		Meškova ulica		Poštna ulica		Cankarjeva in Šolska ulica		Ozka ulica in Vorančev trg		staro mestno jedro	
	število	delež v %	število	delež v %	število	delež v %	število	delež v %	število	delež v %	število	delež v %	število	delež v %
gostilna	5	5,9			3	17,6	4	30,8	4	30,8			16	10,3
mesnica	1	1,2											1	0,6
banka	4	4,7											4	2,6
menjalnica	2	2,4	1	10,0							1	5,6	4	2,6
lekarna	1	1,2											1	0,6
hotel	1	1,2											1	0,6
trgovina	35	41,2	3	30,0	6	35,3	6	46,2	3	23,1	6	33,3	59	37,8
uprava	3	3,5	1	10,0					1	7,7			5	3,2
slaščičarna	2	2,4											2	1,3
usluge	26	30,6	5	50,0	7	41,2	2	15,4	5	38,5	8	44,4	53	34,0
prazno	5	5,9			1	5,9	1	7,7			3	16,7	10	6,4
skupaj	85	100,0	10	100,0	17	100,0	13	100,0	13	100,0	18	100,0	156	100,0

Spremenjene razmere niso ustavile naraščanja števila lokalov, ampak so ga celo pospešile. Novi lokali so nastajali v nekdanjih stanovanjih, pisarnah, večje lokale so pregradili in ustvarili več manjših. Do leta 2000 se je število lokalov v mestnem jedru povzpelo na 156, kar je bilo za 59 % več kot pred desetimi leti. Ob tem pa se je za petkrat povečalo tudi število praznih lokalov, kar je predvsem posledica neujemanja želja najemnikov in najemodajcev glede višine najemnine.

Čeprav je bila na Glavnem trgu zasedenost z lokali že leta 1990 skoraj 100 %, se je njihovo število še naprej večalo. V desetih letih se je povečalo še za nadaljnjih 22, tako da je na stavbo prišlo že 1,7 lokala.

Skoraj nemogoče bi bilo pričakovati, da se ob tako velikem povečanju števila lokalov ne bi spremenila njihova sestava. Številčno se je najbolj povečalo število lokalov, namenjenih uslugam, ki so sedaj

Slika 2: Spreminjanje sestave trgovin v starem mestnem jedru med letoma 1945 in 2000.

zasedali že tretjino lokalov in so počasi ogrožali primat trgovinam. Kljub 80 % povečanju pa se njihova ponudba ni bistveno spremenila. Še vedno je bilo prebivalcem na voljo 20 različnih uslug, čeprav sta z delovanjem prenehala klobučar in tiskarna, saj sta se pojavili dve novi, solarij in arhitekt. Povečalo pa se je število ponudnikov posameznih uslug. Tako se je za štirikrat povečalo število fotografov in trgovin s spominki, za dvakrat se je povečalo število solarijev in arhitektov. Ostale dejavnosti so doživele minimalne spremembe.

Na drugem mestu po povečanju so bile trgovine, katerih število se je povečalo za 13, na 59; kljub številčnemu povečanju je njihov delež padel pod 40 %. Prišlo je do velikih sprememb v njihovi sestavi. Trgovine s tekstilom in obutvijo so še utrdile svoj primat in so predstavljale že 60 % trgovin. Zmanjšalo se je število trgovin s prehrabnenimi izdelki, njihov delež je padel na 15 % in se izenačil z deležem tehničnih trgovin. Papirnice in kozmetične trgovine so imele po 5 % delež.

Odstotkovno so največji skok doživele gostilne in menjalnice. Število menjalnic se je povečalo za štirikrat, z 1 leta 1990 na 4 leta 2000. Odstotkovno nekoliko manjši porast so doživele gostilne in različni bari, vendar pa je njihovo skupno število doseglo maksimum glede na celotno raziskovalno obdobje. Leta 1990 je bilo v starem mestnem jedru 5 gostiln, kar je bilo manj kot leta 1945, v naslednjih desetih letih pa se je njihovo število povečalo na 16 oziroma za 3,2-krat.

Na drugi strani so nekatere dejavnosti doživele le majhne spremembe, pri posameznih se je število lokalov celo zmanjšalo. Pri bankah je povečanje samo tretjinsko, v mestnem jedru se je pojavila nova banka. Uprava je ostala pri številu iz leta 1990. Na žalost je staro mestno jedro izgubilo hotel in mesnico.

4. Vzroki za spremembe števila in sestave lokalov

Število in sestava lokalov v starem mestnem jedru sta se po drugi svetovni vojnitoorej zelo spremenila. Vzroki za takšna gibanja so različni. Mislinjska dolina in z njo Slovenj Gradec sta po drugi svetovni vojni doživela razcvet, ki ga je prinesla pospešena industrializacija. Število prebivalcev mestnega naselja Slovenj Gradec s Starim trgom se je z 2645 leta 1948 povečalo na 8402 leta 1991, torej za 217 %. V istem času se je število prebivalcev občine Slovenj Gradec povečalo za vsega 46 %, kar nakazuje na povečano koncentracijo poselitve v mestnem naselju. Zaradi hitro rastočega mestnega prebivalstva se je povečalo tudi povpraševanje, ki mu je sledilo postopno večanje števila lokalov. V mestnem jedru se je med letoma 1945 in 2000 število lokalov povečalo za 192 %. Na prvi pogled je povečanje relativno veliko, ko pa ga primerjamo s povečanjem števila prebivalcev, lahko ugotovimo, da zelo zaostaja za njim. Če primerjamo število lokalov posamezne dejavnosti s številom prebivalcev v mestnem naselju, ugotovimo, da je prišlo do povečanja števila prebivalcev na posamezen lokal. Tako je leta 1945 na gostilno v mestnem jedru prišlo 287 prebivalcev, leta 2000 pa kar 616, ali na trgovino 118 prebivalcev leta 1945 in 167 leta 2000. Pri uslugah je bilo povečanje nekoliko manjše, s 155 na 201. Vendar so te številke nekoliko zavajajoče. Leta 1945 so bili vsi lokali v mestu izključno v starem mestnem jedru, leta 2000 pa na obrobju mesta najdemo 5 večjih ali manjših nakupovalnih središč s številnimi lokali, ki lokalom v starem mestnem jedru prevzemajo stranke.

Na sestavo lokalov sta vplivali tudi spremenjena ponudba in povpraševanje. Splošni razvoj je tako terjal davek tudi pri sestavi lokalov. Tako leta 2000 v mestnem jedru ne zasledimo več dejavnosti, ki so imele leta 1945 pomembno vlogo. Iz mestnega jedra so povsem izginile pekarnice, ravno tako so z delom prenehali klobučarji, trgovine z mešanim blagom pa so zamenjale specializirane trgovine. Spremenila so se tudi razmerja med posameznimi dejavnostmi. Do leta 1990 je bila najpomembnejša dejavnost trgovina, saj so bile trgovine v dobri polovici lokalov. Po letu 1990 pa je prišlo do preobrata. Na račun trgovin se je povečeval delež uslužnostnih dejavnosti in gostiln, ki so skupaj že prehiteli trgovine.

Kljub temu da imata povečano število prebivalcev in splošni razvoj pomembno vlogo pri sestavi in številu lokalov, pa lahko iz zbranih podatkov ugotovimo, da so najpomembnejšo vlogo odigrale družbeno-ekonomske razmere. Uvedba socializma in ob tem izvedena nacionalizacija sta povsem onemogočila

zasebno pobudo. Zasebnikom so bili odvzeti lokali in s tem osnovne možnosti za opravljanje dejavnosti, hkrati pa je bila zelo omejena možnost odpiranja novih zasebnih lokalov. Na ta način je bilo upočasnjeno nastajanje novih lokalov, hkrati pa je bila njihova sestava enostransko usmerjena. Velika državna podjetja niso bila zainteresirana za opravljanje različnih uslužnostnih dejavnosti, zanimala jih je predvsem trgovina.

Po osamosvojitvi je prišlo do ponovne spremembe družbenoekonomskih odnosov. Zasebna pobuda je bila sproščena, temu je sledila denacionalizacija lokalov, ki so bili postopoma na voljo novim najemnikom. Prišlo je do prave eksplozije števila lokalov. Med letoma 1945 in 1990 se je število lokalov povečalo za 90 %. Po letu 1990 pa se je njihovo število samo v desetih letih povečalo za 62 %, in to kljub temu da se je število prebivalcev v istem obdobju povečalo za samo 2 %. Pojavili so se številni majhni bari, trgovine, predvsem s tekstilom in obutvijo, in različne uslužnostne dejavnosti. Novo razmere pa imajo tudi manj bleščečo stran. Ker trg urejata ponudba in povpraševanje, poleg tega pa je na začetku lahko odprl lokal vsakdo, ki je imel željo po tem, prihaja do pogostega menjavanja najemnikov lokalov in s tem do hitrih sprememb njihove namembnosti. Poleg tega se je povečalo tudi število praznih lokalov, saj se je povpraševanje po njih precej zmanjšalo.

Pri povečevanju števila lokalov ne smemo zanemariti tudi vloge občine, ki se je po letu 1990 aktivneje vključila v izgradnjo oziroma obnovo starih objektov. Tako so v tem času preuredili veliko trgovino s pohištvom in v njej uredili enajst manjših lokalov. Obnovili in dogradili so tri stara stanovanjska poslopja in jih preuredili v poslovno-stanovanjske objekte s številnimi novimi lokali.

5. Sklep

V sestavi in številu lokalov v starem mestnem jedru Slovenj Gradca med letoma 1945 in 2000 lahko ločimo dve dokaj različni obdobji. Prvo obdobje med letoma 1945 in 1990 je zaznamovala socialistična družbenoekonomska ureditev. Čeprav se je v tem obdobju število prebivalcev mestnega naselja povečalo za več kot 200 %, se je število lokalov v starem mestnem jedru povečalo le za slabih 90 %. Ker ponudbe ni urejalo povpraševanje ampak bolj želje podjetij, lastnikov lokalov, so bile spremembe v sestavi in namembnosti lokalov zelo počasne. Poleg tega je bilo staro mestno jedro še vedno glavno in skoraj edino tržno območje v mestu. Trgovine v novih soseskah niso predstavljale konkurence, ker so bile v lasti istega podjetja, ki je imel lokale v starem mestnem jedru.

Drugo obdobje se je začelo po letu 1990. Takrat so se pokazali prvi učinki pospeševanja zasebne pobude. Pravi razcvet pa je prinesla denacionalizacija z vračanjem lokalov nekdanjim lastnikom, kar je sprožilo večjo konkurenco, predvsem med novimi zasebniki nekdanjimi večjimi podjetji, ki so bila bila s plačevanjem najemnine postavljena v enak položaj kot zasebniki. Tako se je v samo desetih letih število lokalov v starem mestnem jedru povečalo za več kot polovico, čeprav se je število prebivalcev v tem času povečalo komaj za 5 %. Ponudba se je prilagodila povpraševanju in na trgu so obstali samo najboljši, kar je vplivalo na hitrejše spreminjanje sestave lokalov. Poleg tega je staro mestno jedro izgubilo položaj glavnega in edinega tržnega območja v mestu. Na obrobju mesta so se pojavili novi tržni centri, ki so mu predstavljali pomembno konkurenco.

6. Viri in literatura

Prebivalstvo Slovenije 1996, Rezultati raziskovanj, št. 703, Statistični urad Republike Slovenije, Ljubljana 1998.

Popis prebivalstva, gospodinjstev, stanovanj in kmečkih gospodarstev v Republiki Sloveniji v letu 1991, Rezultati po občinah, Rezultati raziskovanj, št. 617, Zavod Republike Slovenije za statistiko, Ljubljana 1994.

Naravno gibanje prebivalstva LR Slovenije v letu 1948, Statistični urad Ljudske Republike Slovenije, Ljubljana 1950.

Statistični letopis 1971, Statistični urad Republike Slovenije, Ljubljana 1972.

Statistični letopis 1991, Statistični urad Republike Slovenije, Ljubljana 1992.

Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31 marta 1931 godine, Knjiga I, prisutno stanovništvo, broj kuća i domaćinstava, Beograd 1937.

Anketiranje starejših prebivalcev Slovenj Gradca.

7. Summary: Structure and number of premises in old town centre of Slovenj Gradec between 1945 and 2000

(translated by Ana Verdnik)

Slovenj Gradec is one of older Slovenian towns. Its beginning goes back to the first half of the 13th century, when it was established as a follower of Stari trg (Old Square), which stopped to develop due to changes in traffic. Most of the time it was only a little country town in spite of several hundred years' tradition and its role of an administrative and trade centre. Only in the second half of the 20th century the town started to blossom and for the first time in its history it outgrew medieval frames. Its role of a trade centre became more important due to growth of inhabitants, and this resulted in increased number of business and shop premises and in change of their structure. An important part carried also the changes in socio-economic status, which changed twice in only 50 years.

In period from 1945 to 2000 the number of premises in old town centre increased by three times, from 52 to 156, but the increase was not uniform. In the period from 1945 to 1990 the number of premises increased for 46, i. e. 88%, and in only 10 years after the year 1990 for 58 (i. e. by 59%). Together with increasing of premise number also their structure changed, which was adjusted to offer and demand. In 1945 there were mostly shops, their part was one third of all the premises. The most prevailing were grocer's shops, shops with textile and shoes, and food shops. In the second place there were services, their part was one fourth of all the premises. There were 9 various services, which were adapted to the needs of the time: two hairdressers, watchmakers, hatter's shops, and two shoemaker's shops, one photographer, a lawyer, a tailor and a tobacconist. In the third place there were pubs, in the old town centre there were 7 of them. There were also 3 butcher's shops, 3 bakery shops and two banks, two administrative buildings (municipality and parochial), two hotels, a chemist's shop and a sweetshop.

Up to 1990 the part of shop premises approached to 50%, and their structure changed, as well. The prevailing shops were those with textile and shoes, which represented almost one half of all the shops, the food shops followed them with one-fourth part, and technical shops with one-sixth part. The second place was taken by services. In this year there were already 20 various services in the old town centre, but in spite of this their part increased only a little. The third place was still taken by the pubs, but their part decreased to 5%. In this period bakeries disappeared from the old town centre, and instead of them there was built one big industrial bakery on the outskirts of town.

After 1990 there was one another change of socio-economic status, which led to denationalisation as a consequence. The changes caused blossom of private initiative, which resulted in accelerated opening of new premises and in major changes of their structures. The shops were losing their leadership, their part fell below 40%, and their structure changed, as well. The shops with textile and shoes increased their part, which approached to 60%, while the part of technical and food shops fell to 15%. On the account of shops services and pubs started to gain. The part of services increased to one third in spite of the fact that their number did not change. The third place was again taken by the pubs, their number rose to 16 in the old town centre, and their part was one tenth of all premises. The changes did not bring only good things. The principle of offer and demand and wishes regarding rents, which were not brought into line, increased the number of empty premises and caused fast changes of the premises'

tenants, what resulted in the structure of premises. Besides this in the last few years on the outskirts of town there were built five bigger or smaller shopping centres with a number of premises, which invite the tenants of the premises from the old town centre as well as their clients.

The causes of increase in number of premises and of change in their structure can be found in increased number of inhabitants, changes in offer and demand, changes of socio-economic relations and in changed relations of municipal administration. After the year 1990 the municipal administration started to participate in restoration of the old town centre in more active way. During this time three old residential premises were restored, in which there are, besides flats, a lot of small business premises, which have variegated offer in the market.

